

12 MEDIALIZACE HISTORIE VE VZDĚLÁVACÍM DOKUMENTU, INTERNETOVÉ SERVERY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola seznamuje s možnostmi využití dokumentárního filmu jako školního historického pramene ve výuce dějepisu, objasňuje pojem školní historický pramen, načrtává možný postup při práci s filmem ve výuce a seznamuje studenty s vybranými audiovizuálními archivy a internetovými portály, které audiovizuální materiály k výuce nabízejí.

CÍLE KAPITOLY

- Seznámení s pojmem školní historický pramen
 - Postup práce při práci s filmovým pramenem ve výuce
 - Seznámení s internetovými audiovizuálními archivy a vzdělávacími portály
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

edukační prostředí – didaktická média – internet – mediální výchova – výuka dějinami

12.1 Dokumentární film ve vzdělávání

Dokumentární film může být možností, jak zatraktivnit výuku dějepisu. Může vzbudit zájem žáků či studentů o probírané historické téma, inspirovat je k vlastní aktivitě. Dokumentární film v tomto případě může fungovat jako svébytný školní historický pramen. Lze s ním pracovat nejen s ohledem na téma, které film zpracovává, ale reflektovat lze i sociální herce (hrdiny filmu), prostředí, perspektivu tvůrce – způsob, jakým byl film zpracován.

V posledních letech vznikly zejména z iniciativy neziskových společností zaměřených na vzdělávání dokumentární filmy vyrobené přímo pro vzdělávací účely. Je tomu přizpůsobena jejich stopáž (obvykle do 15 min.), umožňující ve vyučovací hodině pustit celý film a následně s ním ještě pracovat, velmi často jsou doprovázeny také metodickými materiály pro učitele s návodem, jak se s filmem dá pracovat.

12.2 Dokumentární film jako školní historický pramen

Co vlastně školní historické prameny jsou a čím se případně odlišují od zdrojů, s kterými standardně pracuje profesionální historik? Jak by mělo být se školními historickými prameny v optimální míře zacházeno? Podle Milana Hese prakticky obdobně jako v historické vědě i v didaktice dějepisu hraje práce s prameny svou nezastupitelnou úlohu. Zatímco pro historika je dovednost popisu pramenného dokladu cestou a zároveň zásadní podmínkou k vědecky přijatelné „objektivitě“ interpretace minulých událostí, a poznání pramene je tedy primárně nasměřováno k pochopení již proběhlé události, v případě didaktiky dějepisu se v zacházení s pramenem nemůže jednat „jen“ o poznání (popis) minulosti. Především totiž jde o „rozměr přítomna“, jde o naši aktuální a v současnosti existující vazbu k dějinám a s dějinami. (HES 2012, s. 295–300) Školní historický pramen neslouží pouze k prohloubení žákovy faktografické orientace v dějinách. Školní historický pramen může být podle Hese chápán jako jistá „stopa“ minulého, kterou můžeme v edukačním prostředí cíleně sledovat, objevovat, vracet se k ní či ji obrazně řečeno následovat. Pozorné následování těchto „stop“ přivádí žáka na cestu k historickému myšlení, k historickému vědomí. Spjatost historického a školního historického pramene je zcela zásadní povahy. (ŽÁČEK A KOL 2020, s. 34)

Při výuce se školním historickým pramenem vycházíme z přístupů, které uplatňují při své práci dějepisci. Badatel, který historický pramen začne užívat, vlastně podrobuje tento zdroj postupnému a logicky strukturovanému kritickému rozboru. Sleduje nejprve jeho vnější znaky, jako jsou například vlastnosti jazykové, ale také například to, jak byl vůbec pramen zaznamenán, předáván a uchovávan. Dále je pochopitelně nutné, aby historik posoudil vnitřní logiku či spolehlivost pramene, aby se snažil položit si například otázku, zda si pramen neprotiřečí v určitých částech apod. Stále blíže se tak přibližuje k vlastní interpretaci a zařazení dokumentu do historického kontextu, do kterého pramen náleží. Při práci se školním historickým pramenem se pedagog nechává postupy historiků inspirovat. Vytváří a aplikuje katalogy otázek, které umožní se školním historickým pramenem pracovat. (ŽÁČEK A KOL 2020, s. 34) Slovenský didaktik Viliam Kratochvíl předkládá model sledování dokumentárního filmu jako školního historického pramene v následujících fázích:

1. příprava;
2. sledování filmu;
3. doplnění poznámek;
4. zopakování obsahu filmu;
5. vyhodnocení informací, které jsme získali z filmu.

Učitel dějepisu si musí předkládaný filmový materiál pustit ještě dříve, než ho v hodině využije. Žáci sledují film s tím, že po jeho skončení proběhne diskuse, a v souvislosti s filmem bude zapotřebí zodpovědět podstatné otázky. (ŽÁČEK A KOL 2020, s. 34) Pro analytický rozbor (a následné vyhodnocení) obsahu filmu jako školního historického pramene využíváme z nabídky bohatého souboru otázek a podnětů např. tyto:

Jaké informace nám poskytl uvedený film? Posuďte, do jaké míry byl film srozumitelný. Co vás ve filmu obzvláště zaujalo? Co se vám ve filmu nelíbilo? Čím bychom mohli ještě doplnit informace z filmu? Co cítíte při sledování filmu? Jakou náladu ve vás film vyvolal? Jaké

osoby, předměty (prostor) ve filmu vystupují? Byly ve filmu využity nějaké symboly? Které otázky vás při sledování filmu napadly? Kdo film vytvořil? Kdo finančně natočení filmu podpořil? Zjistěte, zda film vznikl kvůli vzdělávacím účelům. Jaké cílové skupině je film určený? Jaký důkazový materiál film využívá, například primární nebo sekundární prameny, výpovědi svědků...? Zjistěte, zda film obsahuje autorský komentář. Porovnejte film s výpovědí svědků. Jak film pracuje s výpověďmi svědků? Do jaké míry autoři filmu žádají lidi, aby popsali, co se stalo? Je žádoucí, aby ve filmu zaznívaly hodnotící soudy? Co je hlavním cílem filmu? Snaží se film vysvětlit, co se stalo, nebo se snaží informovat lidi o tom, kdo co komu (kdy) udělal? Snaží se film dát slovo těm, kteří byli doposud ignorováni, nebo se film snaží nějak opravit historický výklad? Domníváte se, že film splnil uvedené cíle? Jak je film podkreslen hudbou? Do jaké míry je tato hudba v souladu s dalšími postupy filmu? Jaké myšlenky vyjadřuje obrazový materiál filmu? Do jaké míry je myšlenka, kterou se film snaží vyjádřit prostřednictvím obrazového materiálu v souladu s poselstvím vyplývajícím z komentáře? Jaký je tón komentáře? Do jaké míry je tento komentář objektivní nebo neobjektivní či jednostranný? Snaží se tento komentář poskytnout vyvážený výklad toho, co se stalo? Zjistěte, zda je komentář neutrální nebo kritický. (ŽÁČEK A KOL 2020, s. 34)

Dějepis podle Milana Hese primárně nevychová analýzou filmového svědectví (mediálního výstupu) mladého odborníka na dějiny nějakého konkrétního tématu. Může však vést ke stylu myšlení, jež pomůže člověku orientovat se v tom, co v lidské společnosti bylo, v tom, co aktuálně je, a v tom, co nastat může. Jedná se o úkol, který přesahuje prostory škol a který svým dopadem ovlivňuje nejen stav historické kultury, ale stav společnosti jako takové. (ŽÁČEK A KOL 2020, s. 37)

12.2 Internetové servery

Pro výuku dějepisu mohou pedagogové využít řadu internetových portálů, které nabízejí audiovizuální materiály, jež se mimo jiné dají využít ve výuce. Jsou to jednak dokumentární filmy, jednak např. záznamy vzpomínek pamětníků historických událostí.

– USC Shoah Foundation Visual History Archive

Archiv se svědectvími přeživších holokaustu (1939–1945) a další zločiny proti lidskosti: arménská genocida (1915–1923), nankingský masakr (1937) a rwandská genocida Tutsiů (1994). Řada výpovědi obsahuje celé osobní příběhy z doby genocidy a po jejím přežití.

Archiv obsahuje více než 55 000 videí se svědectvími, celkem více než 112 000 hodin.

Archiv obsahuje také obrazové materiály, literární díla či nahrávky písní. Najdete v něm také přepisy videí.

– Paměť národa

Jedna z nejrozsáhlejších sbírek vzpomínek pamětníků v Evropě. Veřejnosti je na webu přístupná od roku 2008 jako databáze pamětníků, kteří byli přímými svědky událostí 20. století. Sbírkou spravuje nezisková organizace Post Bellum ve spolupráci s Českým rozhlasem a Ústavem pro studium totalitních režimů. Archiv obsahuje příběhy pamětníků, které vycházejí z audio či video záznamu vyprávěných vzpomínek. Každý pamětník je prezentován formou krátkého životopisu a delšího autorsky zpracovaného textu, který je přístupný pod

životopisem jako odkaz na celý příběh pamětníka. Příběh pamětníka obsahuje vybrané ukázky z nahrávky ve formě audio či video klipů, včetně přepisů, osobní fotografie a dokumentů, dalších archiválií, odkazů na související zdroje a anglický překlad krátkého životopisu, klipů a popisků fotografií. Uživatelé registrovaní do e-badatelny mají přístup k celým nesestříhaným nahrávkám, protokolům a dalším archiváliím. K registraci stačí vyplnit online formulář a odsouhlasit pravidla s užíváním.

– **Moderní dějiny.cz**

Vzdělávací portál zaměřený přímo na vzdělávání. Portál nabízí několik sérií vzdělávacích dokumentárních filmů (Sami proti zlu, Dějiny na vlastní kůži, Dějiny na vlastní kůži II), k nimž si pedagogové mohou stáhnout také metodické materiály, které obsahují také mikrostudie, pracovní listy, další pramenné materiály.

Portál obsahuje také další vzdělávací materiály, jež lze ve výuce využít, zejména velké množství pramenných dokumentů – fotografií, kreseb, dokumentů atp.

– **Dějepis 21**

Vzdělávací portál Oddělení občanského vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR). Portál se zaměřuje na dějiny 20. století a didaktiku dějepisu. Zprostředkovává výsledky bádání ÚSTRU o období totality a prevenci proti extrémismu.

– **HistoryLab.cz — Digitální aplikace pro práci s historickými prameny**

Aplikace HistoryLab podporuje badatelskou výuku s historickými prameny v dějepise. Zaměřuje se na 20. století. Nabízí učitelům a žákům bezpečné prostředí, v němž mohou tvořit a nebát se chyby. Díky tomu si hravou formou osvojují dovednosti a principy historického myšlení, čímž rozvíjejí svou historickou gramotnost.

– **lucernaTV**

Vzdělávací televize Slezské univerzity. Portál nabízí krátké dokumentární filmy s pamětníky určené pro výuku dějepisu na školách, k dispozici jsou i metodické materiály (tvůrci se nechali inspirovat dřívější spoluprací s portálem Moderní dějiny.cz). Na portále jsou k dispozici další dokumentární filmy, které lze ve výuce dobře využít – cykly Otisky minulosti, Ostravské kulturní stopy, Voices of Meltingpot.

– **spolek Fiducia**

Spolek Fiducia vyrábí od roku 2020 dokumentární sérii Ostravské kulturní stopy. Některé z dílů představují zajímavý exkurz do historie míst a fenoménů moravskoslezské metropole, jež lze však vztáhnout i k širšímu kontextu. Od roku 2024 začal spolek k filmům zpracovávat také metodické materiály.

1) Projděte si pozorně portál Moderní dějiny.cz. Na jakém principu je badatelům, učitelům a žákům na stránkách Moderních dějin.cz přístupná „Antologie historických pramenů?“ Jaké jsou konkrétní možnosti vyhledávání v této antologii? Jaké typy materiálů antologie obsahuje?

2) Objasněte, v čem je rozdíl mezi historickým a školním historickým pramenem? Zamyslete se, jak konkrétně může filmař – dokumentarista napomoci s výukou dějepisu na základní či střední škole?

DALŠÍ ZDROJE

HES, Milan. K povaze školního historického pramene. In: KÁBOVÁ, Hana a Mikuláš ČTVRTNÍK (eds.). *Acta Universitatis Carolinae 2012, Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tomus LII. Suppl. 1, Bylo nebylo, Studie (nejen k dějinám dějepisectví, vzdělanosti. Praha: Karolinum, 2012, s. 295–300.

KRATOCHVÍL, Viliam a kol. *Dokumentárny film jako školský historický obrazový prameň*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008.

ŽÁČEK, Rudolf, Milan HES, Monika HORSÁKOVÁ, Stanislava SCHUPPLEROVÁ, Jakub CHROBÁK, Martin NOVOSAD, Ywona ŁYKO a Miroslav KOUBA. *Média – Dějiny – Společnost: Obraz Polska a Poláků v českých médiích*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2020.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Dokumentární film může být možností, jak zatraktivnit výuku dějepisu. Pedagog jej může využít jako svébytný školní historický pramen. Může přitom využít nabídky digitálně přístupných audiovizuálních archivů či vzdělávacích filmů, které nabízejí internetové portály, obvykle včetně připojených metodických materiálů.